

vel-átíratot, a Nagy László ihlette emlék-műveket vagy a Jim Northrupnak ajánlott költői leveleket), a mindenre nyitott verselési vágy viszont ezeken is felülkerekedik, újra meg újra sorjázva az ihlet tárgyait.

„Boldog rabszolga / vagyok, / s (meg)váltó lázban / élek / verssoraimmal. / Bent lüktet a világ. / Jeleket ad. Nyitva az / ajtó. Nyitva a zár” (*Váltóláz*). E sorokra rímelhet (akár asszonáncként) József Attila *Eszméletének* egyik versszaka: „Sebed a világ — ég, hevül / s te lelkedet érzed, lázat. / Rab vagy, amíg a szíved lázad —”. Vasadi költészetének középpontjában hasonlóan dobog a lázadó szív, ezek a dobbanások viszont — felfokozottságukban is — egyenletesebb, kihagyások nélküli ritmusban követik a világra nyitott-világba zárt lélek rezdüléseit, megrendüléseit, melyek között szinte követhetetlen az átmenet. „...egyszerre elönt. / Pedig csak annyi, hogy / Elton John a Sacrafice-ban / a beibi(baby)nek így / énekel: Ko-Ko-Ha, oh, yes, / Ko-Ko-Ha... Ko-Ko-Ha” (*A boldogság...*). A váratlanság egyébként is Vasadi versvilágának jellegzetessége, miközben persze várható fordulatokat is megelőlegezhetünk. „Szikár eszmefuttatás többnyire, gondolati zötykölődés, vak hangú csörömpölés néha, mintha bádoggongorát püfölné bádogganállal, s megszakítás nélkül, egy igen okos, végtelenül figyelmes, de kissé kegyetlen kisfiú” — írja Zsávolya Zoltán ajánló borítószövegében, diszharmonikus felhangokkal közelítve a kötet leginkább „zeneileg” leírható anyagához, amely helyenként valóban konok módon ismételtet, nyújt el, erősít fel vagy visszhangosít a végtelenségig egy-egy hangot. Mondhatni provokál. És a jó költészethez híven, szelíden követeli meg a figyelmet. (De ha kell, ki is harcolja, mint egy gyermek.) „Légy jó barát / vagy idegen: / semmi, de semmi / nem megy hidegen; / forrón élni, ízről-ízre, / s bennük is / egészen, de / elgondolni / s leírni odafönt / és idelelni / csak hidegen. / Égjen tőle mégis / az, aki igen, / s az is, aki nem” (*Kontrában*).

Bizonyára van egy olyan bűvköre ezeknek a verseknek, ahol egy sor vagy pillanatnyi elcsendesülés sem hagyja hidegen az olvasót, egy (jobb szó híján) távolságtartóbb befogadó azonban könnyen kiperdülhet ebből a meghatározhatatlan sugarú körből. Vasadi Péter hallomásainak magunkévá tételéhez talán nem is elég nyitott füllel fűrkészniünk a kötet hangjegyeit, egy saját szólammal is ki kell egészíteniünk a partitúrát. És ami a legfontosabb, a szünetjeleket is ki kell tennünk ebben a kissé struktúrátlanak tűnő, egyedi előjegyzésű hanghalmazban, szövegtérben. „Mekkora térség. Kórushang. Madarak. / Színek, szavak, futamok / nyugtalanító fölvonulása. / Körülírt homály, mint / alkonyi sűrűfény. Nap / süt, de maga láthatatlan” (*A csönd születése*). Homályban tapogatózunk tehát, *derengő nemtudásban*, valamilyen irányadó közép-

pontot keresve — ama csöndmag lenne az? Leveti-e a burkát, ha a közelébe érünk? Egyáltalán: születik-e belőle valami? „Lassan élekedik, elmélyül. / Mind rajzosabb. Megbolygatom. / A tétovaság kezd sűrűsödni / az áttetszőben. Üres, de / már alakjai vannak. / Mozgása csillapodik. / Élesen figyelek rá, s ez / megdolgoztatja az elmém. / Várakozom. Mintha zene...” A Bárány világos rejtélye? (*Napkút Kiadó, Budapest, 2016*)

PAPP MÁTÉ

¹Valóságról és rendről. (*Beszélgetőtárs: Orsós László Jakab; 1991*). In: *Balassa Péter művei, 2. Végtelen beszélgetés. Interjúk*. Palatinus, Budapest, 2004, 83–98.

²Vasadi Péter: *Balassa „elmélete” – merő „tapasztalás”*. *Egy nagy esztétáról*. Jelenkor, 2009/9. 963–968.

HOL A KRITIKA MOSTANÁBAN?

Margócsy István: *Eleven hattyú*

A kritika jellege szerint mindig kétlaki. Egyrészt elsősorban arról szól, ami a tárgya, másrészt pedig direkt vagy közvetett módon művelőjéről is vall. Miközben maga az irodalom iránt elkötelezett kritikus kapott, talált anyagból dolgozik, könyvről, irodalmi jelenségről, folyamatról mond véleményt, óhatatlanul saját olvasási stratégiáját is felfedi. A kető, a kritikus véleménye és a kritikáról kialakított felfogása elválaszthatatlanul összetartozik. Ha kritikát olvasunk, nemcsak azt tudjuk meg, mi a kritikus véleménye arról az opusról, mellyel éppen foglalkozik, hanem az is kiderül, ő hogyan, milyen szempontok alapján közelít tárgyához, sőt az is, hogy szerinte mi a kritika szerepe. Ez utóbbi, bár egy-egy kritikában is megmutatkozhat, igazán kötetbe szerkesztett kritikák halmazában jut kifejezésre. Nem egy vagy néhány kritika alapján kell, lehet megítélni a műfaj művelőjének irodalomról kialakított felfogását, a kritikus irodalmi szemléletét, azt az egyéni kánont, amelyet szakmai felkészültséggel s ugyanakkor mély felelősségtudattal hitelesnek tekinthető magánvéleményként létrehozott, s amelynek nyomán bírálói imázsát mind az alkotók, mind az olvasók méltányolják, elfogadják — ehhez kötetek kellene. És Margócsy István ezt a *Nagyon komoly játékok* (1996) és a *Hajóöntök találkozás* (2003) című könyve után immár harmadik gyűjteményével tanúsítja. Ebben a negyvenegynéhány könyvről írt bírálatban, illetve a magyar költészet és próza alakulását bemutató két kritikátömbben, meg öt összefoglaló tanulmányban, továbbá a szerzővel készült két hosszabb interjúban az utóbbi tizenöt év magyar irodalmáról, költészetéről, prózájáról (két szöveg erejéig drámaírásáról is) és kritikájáról kialakult szemlélete fogalmazódik meg. Ehhez nyújt történelmi perspektívát

a kötetet kezdő és záró, akárcsak a műfajok szerint tagolt fejezeteket a 19. századból Erdélyi Jánostól, Arany Jánostól, Kemény Zsigmondtól vett, most is időszerű idézetekkel felvezetett, s ily módon a kritikagyűjteményt felettebb átgondoltan felépített kiadvánnyá avató struktúra.

Hogy Margócsy István számára az általa elemzett opusok mellett milyen fontos a kritika mint olyan, azt mi sem igazolhatja jobban annál, hogy a kötetindító *Előszó és Bevezető* meg a bírálatok és tanulmányok utáni *Kritika a modern magyar irodalomban* című dolgozat mintegy keretbe foglalja a gyűjtemény törzssanyagát kitevő kritikákat, tanulmányokat. Így kívánja maga és olvasói számára tisztázni előbb azt, hogy szerinte mi a kritika kötelessége és hivatása, majd pedig azt, hogy *mostanában* hol tart és hol kellene tartania a magyar irodalmi kritikának, aminek ő legújabb kritikagyűjteményébe felvett írásaival egyik lehetséges változatát képviseli.

Margócsy István abból indul ki, hogy a kritika kötelessége „az egyes művek megítélése, csoportosítása, viszonyítása”, ami azonban, bár „nem mellőzheti a történeti beillesztés és összehasonlítás aspektusait sem” (ezt ő 19. századi, Kölcseyre, Erdélyire való hivatkozásokkal támasztja alá!), igazán „a jelen korszak alkotásaiból adódó szempontok érvényesítésével” történhet, mert csak így lehet eleget tenni az adott kor által megfogalmazott elvárásoknak. Így töltheti be a kritika azon *hivatását*, hogy „vitára hívja ki az irodalmi művek befogadását, hogy javaslatot tegyen az egyes művek interpretációs stratégiájára, s azt prezentálja: miféle kontextusok lehetségesek az éppen, aktuálisan élénkbe kerülő művek értelmezésének terén”. Következésképp amellett, hogy ítéletet mond és minősít, a kritikusnak érzékeltetnie kell: „milyen kategóriák között látja (...) az adott művet, milyen kategóriákat talál érvényesnek ahhoz, hogy működésében lássa és láttassa az éppen születő irodalmat”, és ez — mivel „a működő irodalomban mindig több és többféle elvárásrendszer él egymás mellett”, s ezek „hol nyílt, hol lappangó versenyben állnak egymással”, ami kánonok kialakításához vezet — óhatatlanul vitára ösztönöz, ami alapfeltétele annak, hogy az adott időszak irodalmáról komplex képünk legyen. A kritika akkor töltheti be hivatását, ha miközben magánvéleményt fogalmaz meg, „kihívja más magánvélemények javallását vagy ellenérzését”, ha „minden kimondott és leírt kritikai vélemény folyamatosan megmérettetésnek vettetik alá”, nem pedig „hatalmi intézmények döntésének”. Csak ez eredményezhetne olyan viszonyokat, melyek „az irodalmi élet sokféleségének, variabilitásának a letéteményesei” lehetnének. Margócsy István kritikai és kritikai szándék szülte tanulmányai ennek a „sokszzerű különbözőség”-nek a jegyében íródtak, ahogy ezt a kö-

tet *Költészet* cím alá sorolt fejezetébe rendezett könyvkritikák előtti tanulmányok tanúsítják is. És szóljanak ezek akár dicsérőleg, akár bírálólag, a kritikus azért ír, mert úgy véli, hogy „a költészetnek, az irodalomnak eleven hatyúja (...) a mostani korban sem meg nem halt, sem el nem hallgatott, s ha sok viszontagságnak van is kitéve (...), ha urbanizált világunkban a szépséges, szeretett és utálatos hatyú sokszor csak mechanikus számozásnak van alávetve (...), ha posztmodern szemmel nézve a hatyú sokszor úgy tűnik fel, mintha preparálva, kitömve lenne (...), mégis folyamatosan él, változik, termelődik, terem és hat”. Következésképpen a kritika feladata megmutatni, hogy az irodalom, ez a „[n]agyszerű és esendő teremtés, gyönyörű és gyarló, emelkedett és alantas, fenséges és közönséges, haszontalan és mindenható” minden veszély ellenére él-e — *eleven-e*.

Hogy a kritikus milyennek látja a legújabb magyar irodalom líráját — a kötet *Költészet* című írástömbjét bevezető Arany-vers csodás hasonlatát idézve: —, „[h]aladó létünk cukrozott epéjé-*t*”, azt a szerző, mielőtt egyes verseskötetekről mondana véleményt, általánosnak vélt tendenciákra utaló — de konkrét példákra hivatkozó — tanulmányokban fejti ki. Ezek közül a költészeti jelenségek közül elsőnek az irodalom sokféle hangütését bizonyító líra variabilitásával foglalkozik. Ennek szemléltetésére négy variánst hoz fel. A marandóságot a változásban, amit Bertók László két kötete, Marsall László két absztrakt princípiumból táplálkozó költészete, a Nádasdy Adám művelte dalköltészet, illetve Kukorelly Endre határszituációkat átlépő versei képviselnek. A sort a radikális archaizmusnak nevezett jelenséggel foglalkozó dolgozat folytatja, melyben Margócsy szerint a jelen úgy él benne a hagyományban, hogy azt „nemcsak tovább hagyja élni (...), hanem egyben ki is fordítja hajdani helyéből”, ahogy Kovács András Ferenc József Attila *Légy ostoba* című szonettjét „alázattal és göggel” szétírt szonettkoszorúvá formálja, vagy ahogy Borbély Szilárd teremti „mai, ugyanakkor barokk költészetet”. Költészetünk két további törekvésének tartja Margócsy a konszolidálhatóságot, melyen „a már régebben megkezdett utak folytatását”, illetve a közköltészet különféle előfordulási formáit érti, ahogy azt Bodor Béla, Szepesi Attila, Oravecz Imre vagy Háy János kötetei példázzák, illetve ahogy egy idős falusi aszszony helyhez kötöttségéből táplálkozó verselése, egy mindent kifordító gesztusra épülő, mert minden értéket kétségbe vonó opus tanúsít, valamint a limerik-játékosság vagy Weöres Sándor pajzánkodása képvisel. Mindezek a törekvések igazolhatják a kritikus azon véleményét, hogy a költészet a mai világban sem idegen, a „mindennapi életben betöltött alkalmi funkciója” nem apadt el, illetve, hogy az a felfogás, mely szerint „elődeink a régi-

ségben vagy a közelmúltban nagyobbak, derekasabbak voltak, s az irodalomban is mindig jobbat produkáltak, mint az aktuális jelen”, nem áll, ahogy ez természetesen fordítva sem igaz. Hogy napjaink irodalmát nem kell a múlt ellenében leértékelni, azt Margócsy tizenkilenc verseskötvényéről írt kritikájával is bizonyítja. Ezek közül külön figyelmet érdemel az alkalmiság és a nyelviség működése tekintetében vizsgált KAF-opus, a saját verseit folyamatosan átíró Kukorelly-féle eljárás elemző bemutatása, a Petri György és Tandori Dezső, költészetünk két legradikálisabb megújítójának párhuzamba állítása és a „kettős látás” elvét követő Rakovszky-versírás méltatása. Ahogy a lírára vonatkozó átfogó jellegű tanulmányokkal vezet fel az egyes verseskötetokről írt kritikablokkot, ezt ugyanúgy áttekintő tanulmánnyal is zárja. Ebben a *Hová lett a bartóki modell a mai magyar költészetből?* című tanulmányban azt a tévhívet cáfolja, mely szerint legújabb líránkból hiányzik a népi hagyomány. Margócsy szerint ugyanis a „népköltészeti ihletettség hagyománya egyáltalán nem tűnt el a jelenkori magyar költészetből”, de olyképpen más, mint régebben vagy akár a közelmúltban volt, hogy „nem ideológiára, hanem mint szervesen megélt irodalmi hatásra” épül (például Orbán Ottó, KAF!).

A költészettel foglalkozó fejezettől a legújabb magyar prózát tárgyaló tömb két vonatkozásban tér el. Az egyes kötetekről írt kritikákat csak egyetlen átfogó jellegű tanulmány vezeti be, illetve a huszonhárom kötetkritika között van néhány kifejezetten negatív, ami verseskötetek esetében nem fordul elő.

A blokk könyvkritikáit felvezető dolgozat, ahogy címe — *Regények és történelmek* — is jelzi, a prózánkra jellemző hagyományos és újszerű eljárásokkal kapcsolatos véleménynek ad teret. A kritikus szerint téves felfogás, hogy a „modern irodalom utolsó évszázadában, s kivált évtizedeiben” a nagyregény, a történetek elmesélése vagy a magyar irodalomban annyira erőteljesen beivódott anekdotizmus elvesztette aktualitását, és mindezek helyét átvette „a szerzői szöveg felerősítése, a narráció önreflexiója, a szöveg önreferencialitásának vagy játékos, vagy halálosan komoly kiterjesztése, az elbeszélői nyelv önmozgásának korlátlanága stb., stb.” A múltbéli és az újabb prózaírói stratégiák esetében ugyanis nem elkülönülésről, hanem ezek egybeéréséről kell beszélni, ahogy ezt Závada Pál Mikszáth anekdotikus szerkesztésmódját vállaló regénye, a *Jadviga párnája*, ahogy Háynak Jókai „egyszerre aprólékos és mitizáló, vizionárius” történetmesélésére hajazó műve, a *Dzsigerdilen* mutatja, vagy ahogy Márton László „Kemény Zsigmondnak egyszerre tragikus és ironikus történeti látásmódját” eleveníti fel és írja újra. Mindezek a példák a magyar irodalomban

újabban kedvelt történelmi regények reneszánszára mutatnak, ami mintegy magyarázat is lehet a dolgozat négy példájának megválasztására, melyek közben regényírásunk újabb vonulatait képviselik, „roppant erősen” kötődnek a hagyományhoz. Ezt Háy *Xanaduja*, Bodor Ádám *Az érsek látogatása*, Darvasi Lászlótól *A könnyemutatványosok legendája* és Krasznahorkai László *Háború és háborúja* más-más módon felbontja, de tovább is élteni.

Mindenképpen érdekes és tanulságos irodalmi utazás lenne kritikáról kritikára menni és legalább jelezni, melyik kötetben mit tart a kritikus fontosnak. Ehelyett azonban elégedjünk meg annak említésével, hogy Margócsy szerint az utóbbi évek legjelentősebb prózája, Borbély Szilárd *Nincstelenkéje*, amit a kritikus a mű alapos elemzésével, mindekenélőtt a magyar irodalomban egyedi népábrázolásának részletes bemutatásával tesz egyértelművé. Ezzel szemben állnak a negatív példák, melyek élén, bármennyire is meglepő, Nadas Péter trilógiája, a *Párhuzamos történetek* áll, melyet a kritikus „egy nagy író hatalmas kudarca”-ként regisztrál és elemez, s írását azzal zárja, hogy nem lévén ellendrukker, minden kifogása ellenére a regény „megjövendőlt, bereklámozott és bizonyára bekövetkezendő” világsikeréhez gratulál. Ennél sokkal keményebb szavakkal illeti Bán Zoltán András *Keserűjét* („a realizmus kudarca”), Bereményi Géza *Vadnai Bébijét*, mert az író becsapja az olvasót, sokat ígér, de csak „egy elegánsan megírt lektúr” ad, vagy Temesi Ferenc *Bartókját*, mely „oly sajnálatos és gyöngye produktuma az irodalomnak, hogy másnak nem, mint ‘ragadozó’ terméknek nem igen tekinthető”. Terjedelmi okokból külön nem foglalkozom itt, bár megérné, elsősorban Spiró György *Fogságáról*, Esterházy Péternek a kritikus számára szomorú tanácstalanságot okozó *Semmi művészetéről* írt bírálatával, s még néhány erre érdemes bírálattal. Amint jeleztem, a líra és a próza kiterjedt vizsgálata mellett drámával csak két szöveg foglalkozik. Mindkettő jelentős. A Papp András–Térey János jegyezte *Kazamatákról* írt elemzés azért, mert az 56-os témát „kiszakítják abból az interpretációs kontextusból, melyet az emlékező hagyomány, a köztudat, az irodalmi feldolgozottság eddig felkínált”. Spiró *Koccanását* pedig olyan követendő példaként látja, amely megannyi apró részletből világdramát képes létrehozni.

Ha mindezek után azt szeretnénk tudni, hol tart a magyar kritika, akkor erre aligha adhatnánk egyértelmű és határozott választ. De vitathatatlan, hogy Margócsy István olyan olvasási stratégiákat kínál fel, melyek „a kritikus gondolkodásra, a kritikai ítéletmondásnak relativizálására” nyújtanak követendő utat, mert így lehetnek a lehető legteljesebb mértékben az irodalom szolgálatára, hasznára. (*Kalligram*, Pozsony, 2015)

GEROLD LÁSZLÓ